

ПРЕВОДЪТ МЕЖДУ ТЕОРИЯТА И ПРАКТИКАТА В ИЗСЛЕДВАНИЯТА НА ЛИЛЯНА МИНКОВА

Мария Пилева

Институт за литература – БАН, София (България)

Резюме. Статията разглежда научния принос на Лиляна Минкова към изследването на възрожденската преводна литература през призмата на взаимодействието между теорията на превода и преводаческата практика. Нейните трудове надхвърлят рамките на литературната историография и поставят редица въпроси, които днес се свързват с разбирането за превода като процес на културно посредничество. Особено внимание е отделено на изследванията ѝ върху българската рецепция на „Робинзон Крузо“, в които тя реконструира развитието на преводаческите стратегии, практиките на адаптация и очакванията на читателите през Възраждането. Разгледани са и нейните наблюдения върху езика на ранните български преводи на романа, като се подчертават прецизната архивна работа на изследователката и критичната ѝ преоценка на утвърдени научни възгледи. Статията показва, че при Минкова научното осмисляне на превода и собствената ѝ преводаческа практика се развиват като взаимно допълващи се измерения на една цялостна концепция за художествения превод.

Ключови думи: Лиляна Минкова; Българско възраждане; превод; „Робинзон Крузо“; рецепция; културно посредничество

Увод

Преводната литература е една от ключовите теми в изследванията на Българското възраждане, а приносът на Лиляна Минкова към нейното проучване заема особено място. Като учен и преводач, тя изследва развитието на литературния живот и ролята на художествения превод като фактор за духовното израстване на нацията и приобщаването ѝ към европейските култури. С това се нарежда сред водещите изследователи на преводната литература редом с Иван Шишманов, Боян Пенев, Петър Динеков, Любомир Андрейчин, Дочо Леков и други. От една страна, Минкова е задълбочен изследовател и критик на западноевропейската преводна литература през Възраждането, включително на произведенията, достигнали до българската култура чрез езици посредници. Тя ги подлага на прецизен сравнителен анализ, проявява

усет към литературните явления, тенденциите и рецепционните процеси и ги разглежда в широк социокултурен контекст. От друга страна, като русист и украинист¹, превежда много класически творби: „Майстора и Маргарита“, „Театрален роман“, „Животът на господин дьо Молиер“, „Бялата гвардия“, „Дванайсетте стола“, както и автори като Гогол, Достоевски, Бунин. Осъществява преводи и от френски, немски и английски език, сред които творби на Молиер, Алфред дьо Мюсе, Фридрих Дюренмат, Криста Шрьодер и Мери Джо Пътни. Самата тя отбелязва разликата между професионалните литературни критици, които са и филолози, и се занимават с научна работа, и авторите на предговори и преводачи, които често са едно и също лице (НБУ – Минкова, 1991, с. V). Показателно е, че принципите, които Минкова извежда при анализа на възрожденските преводи, могат да бъдат открити и в собствената ѝ преводаческа практика. Най-ярък пример в това отношение е нейният превод на „Майстора и Маргарита“², който се превръща в каноничния за няколко поколения български читатели превод на романа. Той се отличава със стремеж към съхраняване на стилистичното многообразие на оригинала, внимание към ритъма на повествованието и прецизен подбор на езиковите регистри.

Настоящото изследване разглежда приноса на Лиляна Минкова не само към литературната история, но и към развитието на българското преводознание. То е насочено към взаимодействието между нейните литературноисторически изследвания и собствената ѝ преводаческа практика, които се развиват като взаимно допълващи се измерения на една последователна концепция за художествения превод. Макар да възникват в различен научен контекст, подобни идеи по-късно се утвърждават и в международното преводознание, където преводът все по-често се разглежда като процес на културно посредничество (вж. напр. Bassnett, 1980; Lefevere, 1992).

Методология на изследванията на Лиляна Минкова

Основани на задълбочено проучване на архиви и първоизточници, изследванията на Лиляна Минкова обогатяват не само литературната наука, но и фолклористиката, езикознанието, историографията и диалектологията. Както отбелязва Румяна Дамянова, „Методът ѝ на изследване е комплексен – той се опира на извороведското проучване, на разкриване на литературноисторическите ракурси на процесите, на компаративни наблюдения при изясняване на динамиката на явленията през XIX век“ (Damyanova, 2022). Комплексният характер на този метод позволява да бъдат съчетани текстологическият анализ, литературноисторическата реконструкция и компаративното проследяване на литературните процеси. Именно съчетаването на тези изследователски подходи превръща трудовете на авторката в устойчив модел за изучаване на преводната литература.

И до днес извороведските изследвания остават в основата на множество литературноисторически открития. Ако традиционните средства за работа с архивни материали постепенно биват заменяни от дигитални колекции, електронни библиотеки и инструменти за автоматизирано разчитане на архивни документи и ръкописи, това не променя същността на изследователския подход – филологическата интерпретация и историко-литературният анализ остават незаменими. В тази перспектива приносят на Лиляна Минкова придобива по-голяма стойност. Работата ѝ с ръкописни източници и вниманието към литературноисторическия контекст водят до редица важни наблюдения и открития с висока научна стойност. Нейният подход с основание може да бъде определен като интердисциплинарен, тъй като съчетава изворознание, литературна история, компаративистика, история на културата и рецептивни изследвания. Той включва и съвременни за времето си литературнотеоретични модели. Така например при анализа на отношенията между текста и читателя изследователката използва теорията за литературната комуникация на Януш Лалевич (Lalewicz, 1985) и ги обособява в четири групи: текст – читател; текст – читатели и група текстове – читател; група текстове – читатели. Разглежда и типовете читателски общности и дали това е основната, или второстепенната форма на занимание, свързана ли е с други дейности и т.н. (НБУ – Минкова, 1991, III, вж. и Минкова, 1986).

Като изследовател на рецепцията на преводната проза през Възраждането Лиляна Минкова стъпва върху предходните проучвания, но не ги възприема безкритично. Вместо да се ограничи с очертаването на проникването на отделни автори и литератури, тя анализира особеностите на тяхното възприемане и извежда основните тенденции в рецепцията на чуждите литератури. По този начин възстановява една много по-пълна картина на възрожденската преводна литература, която допринася за изясняването на процесите на формиране на българската култура и на развитието на литературните жанрове. „Всяка проникнала у нас европейска литература трябва да се анализира както от гледна точка на условията, пътищата, причините за нейното претворяване на български, така и в общия контекст на преводната литература през Възраждането“ (Minkova, 1982, p. 53). Тук проличава едно от най-съществените методологически достижения на Минкова – преходът от описателното регистриране на преводите към анализа на тяхното функциониране в литературния процес. При изследване на преводи от която и да е чужда литература следва да се отчитат културно-историческият фон, литературната традиция, общественият контекст, авторският потенциал и рецепционното очакване. Изследванията ѝ илюстрират именно такава методология, като проследяват моделите на културна комуникация при превода и ги разглеждат в историографска перспектива. Наред с това Минкова извършва съпоставително изследване на проникването и разпространението на чуждите литератури в другите балкански

страни. Така тя установява наличието на общо ядро от произведения, което се реализира в различните национални култури със свои географски, исторически и литературни особености (вж. Минкова, 1992, с. 51).

Логично продължение на интереса на Минкова към литературната комуникация е вниманието ѝ към фигурата на преводача. Неслучайно преводачите заемат важно място в нейните изследвания – хора с различно образование, дарби и идейно-естетически възгледи, които проявяват интерес към типологично сходни теми и мотиви и достигат до различна степен на белетристично майсторство (Minkova, 1982, р. 49). „Преводачът от Възраждането работи със съзнанието, че е учител, наставник, духовен водач. За него литературата, съчетаваща полезно с приятното е възможно най-пригодното средство за възможно най-широко въздействие“ (НБУ – Минкова, 1991, с. V).

Динамиката на преводната литература след Кримската война е сред процесите, на които Минкова отделя специално внимание. Увеличава се броят на преведените автори, вкл. и на по-значими имена, а след Освобождението навлизат и повече чужди литератури, като водещо място заемат преводите от френски език, предимно на произведения от епохата на Просвещението³. Тя обобщава основните идеи на XIX век и представата за човека, който застава в центъра на философията и литературата със своя сетивен и рационален опит и с реалното си ежедневие (НБУ – Минкова, 1991, с. VIII). Първоначално преобладават дидактичните преводи, предназначени за детска аудитория. Постепенно обаче се увеличава броят на преводите, насочени към по-зряла читателска публика, като все по-голямо внимание се отделя и на личността на автора и неговата биография. Минкова проследява и прехода към преводните творби от периода на романтизма във връзка с обединяването на нацията около национално-освободителните борби (вж. Минкова, 1993, с. 142 – 148).

Проблемите на възрожденския превод, които открива Минкова, са свързани и с неизбежното заличаване на част от художествените достойнства на оригиналите (НБУ – Минкова, 1991, с. IV). За българските книжовници се оказва много трудно например да превеждат стилистическа единица със стилистическа единица, примери за което тя намира в превода на „Атала“ (НБУ – Минкова, 1991, с. X). Тези явления тя определя като част от „нивелиращите сили на Възраждането“, които приравняват произведенията от високата с популярната литература по причини, свързани както със състоянието на книжовния език, така и с образователното ниво на читателя, и с това се заличават позициите като високо – ниско, вчера – днес (НБУ – Минкова, 1991, с. XII). Тя същевременно отбелязва ограниченията на литературносоциологическия подход при изследването на Българското възраждане, тъй като липсват официални културни институции, от които да се черпи достатъчно информация за преводи, преводачи, читатели и спомоществатели.

Минкова разглежда възрожденската преводна литература и през полемиките около нейния характер и предназначение. От една страна, стои практиката на Цариградския книжовен кръг да превежда популярна, предимно сантиментална литература, която постепенно формира широка читателска аудитория. От друга страна, представители като Нешо Бончев, Христо Ботев и Любен Каравелов защитават по-високи естетически критерии и настояват за превод на произведения с по-висока художествена стойност. Именно в този широк литературноисторически и идеен контекст следва да се разглежда хабилизационният ѝ труд „Западноевропейската проза в преводната литература на Българското възраждане“ (1991)⁴. Макар и непубликуван като самостоятелна книга (голяма част от главите са публикувани като самостоятелни статии⁵, а други и до днес остават достъпни единствено в ръкопис⁶), той е сред най-задълбочените изследвания върху възрожденската преводна литература. В него намират най-пълно отражение методологическите принципи на Минкова.

„Робинзон Крузо“ като литературноисторически казус

Сред най-значимите части на „Западноевропейската проза в преводната литература на Българското възраждане“ са изследванията върху възрожденската рецепция на „Робинзон Крузо“ – произведение, превърнало се в своеобразен модел за разкриване на механизмите на превода, адаптацията и културното посредничество. За Минкова различните български версии на „Робинзон Крузо“ представляват своеобразен модел, чрез който може да бъде проследено развитието на възрожденската преводна литература и нейната рецепция. Тъй като оригиналът на романа е издаден в български превод едва през 1989 г. от бележитата преводачка от английски Огняна Иванова, многобройните предходни варианти отдалечават българския читател от същинските идеи на автора. При различните преводи и адаптации неизбежно се изгубват отделни елементи от художествената структура на произведението. Изследователката твърди, че „робинзониадата е използвана три века за илюстриране на какви ли не идеологии, от които Дефо е на пръв поглед твърде далеч“ (НБУ – Минкова, 1991, с. 244). Затова съвсем основателно тя говори за рецепция не на романа „Робинзон Крузо“, а на „робинзоновската тема“ (Minkova, 1990, р. 58), а Николай Аретов – за „явлението „Робинзон Крузо“ (Aretov, 2000, р. 79), което се отделя от автора и има свой самостоятелен живот, тъй като се превеждат най-различни версии от гръцки, френски, немски, руски преработки, дори преразкази на творбата, в резултат на което тя започва да функционира предимно като произведение на детската и юношеската литература.

Изследванията на Минкова показват, че повечето от първите преводни версии на романа са по преработката на немския педагог и популяризатор на просвещенските идеи, Йоахим Кампе⁷, който има силно присъствие в българската преводна литература. Така тя не само проследява историята на преводите,

но и прецизира редица библиографски и литературноисторически въпроси, свързани с авторството и генеалогията на произведенията. Особено показателен е случаят с произведението „Нравоучение за децата“. Докато Маньо Стоянов го приписва на Мари Льопренс дьо Бомон, а Николай Аретов приема тази атрибуция с известни резерви, Минкова доказва, че действителният автор е Йоахим Кампе. Тя отправя и критични бележки към някои наблюдения на Николай Аретов върху рецепцията на „Робинзон Крузо“ през Възраждането. Според нея част от неточностите произтичат от недостатъчното познаване на творчеството на Кампе, което води до погрешни интерпретации на отделни произведения и мотиви. Като пример тя посочва неуместната съпоставка между рамковия разказ в „Робинзон младши“ и този в „Хиляда и една нощ“ (Minkova, 1990, р. 63). Минкова уточнява авторството и на други преведени през Възраждането произведения, като коригира дори изводи в Аналитичния репертоар на Българската възрожденска книжнина на Маньо Стоянов. По този начин нейните изследвания надхвърлят рамките на библиографските уточнения и допринасят за по-точното реконструиране на генезиса и пътищата на възрожденската преводна литература.

Анализът на отделните преводи позволява на Минкова да проследи формирането на преводаческите стратегии през Възраждането. Тя отделя внимание на първите български преводи на „Робинзон Крузо“ и нейните наблюдения се превръщат в отправна точка за по-късните изследвания върху възрожденската рецепция на романа. Първият преводач, Райно Попович, чийто превод остава в ръкопис¹, „прибягва до калки, заемки, сложени в скоби турски съответствия, описания, бележки под линия. В резултат лексиката му става разнородна“ (Minkova, 1990, р. 64). Подобна езикова нехомогенност е напълно закономерна за ранния етап от формирането на българския книжовен език. Според Минкова усилията му „са насочени и към обогатяване на лексиката, вкл. попълване с абстрактна лексика при описанието на душевните състояния и при изразените религиозни напътствия към децата“, а успехите му „са свързани най-вече с лексиката и фразеологията, със спояването на народните и книжните елементи“ (Minkova, 1990, pp. 64 – 65). Анализът на превода на Попович показва, че за Минкова езиковите особености не са само филологически детайл, а свидетелство за ранния етап на формиране на българския книжовен език и на самата преводаческа практика.

През 1849 г. се появява и първият печатен превод на романа, извършен от Ив. Богоров, с което се поставя началото на тематичните творби, утвърждаващи силата на отделната личност, възможностите ѝ да преодолее всички трудности и да изгради своето благополучие с цената на упорит труд (вж. Минкова, 1982, с. 50). Този роман се вписва в кръга от произведения за индивидуалния живот и обикновения човек, с когото читателят може да се идентифицира лесно – няма непознати за българския читател дейности: на острова

Робинзон копае, сее, строи колиба, прави пещ. Но за да оцелее физически и психически, той има нужда от духовна храна, която намира в Библията и именно тя му носи вътрешно равновесие, упование в доброжелателността на Всевишния, вяра в Провидението (вж. Минкова, 1990, с. 59). Така Минкова откроява една често пренебрегвана особеност на възрожденската рецепция – интересът към „Робинзон Крузо“ не се изчерпва с приключенския сюжет, а е свързан и с нравствените и религиозните послания на романа.

Преводът на Богоров ползва за основа преработена версия на Кампе, в която са отпаднали рамковият разказ и диалозите, т.е. възпитателната част е ограничена и има известно приближаване към оригинала на Дефо, но ясно прозират влиянието и поученията на Кампе. Повествованието става третолично, като някои диалози са запазени; героят си връща английския произход и са променени имената на градовете, до които пътува. Подобен тип разказ Минкова нарича „анонимна народна книга“ (Minkova, 1990, р. 66). Тази трансформация показва как в процеса на превода произведението постепенно се приспособява към хоризонта на очакване на възрожденския читател, без напълно да губи връзката си с оригинала. Подзаглавието на Богоровия превод обаче поражда множество въпросителни. Първоначално изследователката се придържа към наблюденията на Русев, 1978, с. 194 (към които може да се добави и отпечатаното по-късно дисертационно изследване на Филипов, 2004, с. 26) за значението на „побългаряване“ в подзаглавието, но тук надделява аргументираното становище на Н. Аретов за липсата на мотиви за побългаряване у Богоров (Aretov, 2000, с. 74), като Минкова по-късно признава, че е прибързала с твърдението си за побългаряване през гръцки. Ревизираното ѝ заключение във „Възрожденска дидактика и Робинзониади“ (1990) се основава на факта, че в превода не се срещат замени на имената на героите и/или на реалиите с български, нито нагаждане към българския светоглед, бит и нрави. След като преосмисля качествата на превода, Минкова заявява, че за Богоров побългаряване би следвало да означава „претворяването на чуждоезичния текст на чист, народен, богат български език“, а двойните съгласни в Олландия, Ингилитерра могат да са индикация както за френско, така и за руско влияние (Minkova, 1990, р. 67)⁵. Този случай е показателен за научната етика на изследователката, която поставя доказателствата над авторитета на вече формулираните собствени тези. А във връзка с езика на Богоров тя откроява желанието му „чрез активно словотворчество и умело използване възможностите на българския синтаксис да претвори чуждестранния текст в чисто български“, с „принос в утвърждаването на хипотаксиса“ (Minkova, 1990, р. 66). Според Минкова именно Богоровият превод свидетелства за еволюцията на литературните вкусове и се оказва най-жизненият вариант в българската преводна традиция (Minkova, 1990, р. 69). Така преводът функционира не само като литературно, но и като езиково събитие, свързано с изграждането на модерния български книжовен език.

Йоаким-Груевият превод на романа (1858) също привлича вниманието на Минкова. Тя открива съществени достойнства в усилията на преводача да намери български съответствия на различните реалии, макар да намира езика му за тромав. Така например „устрици“ са преведени и като „миди“, и като „стриди“; „зонтик“ – като „сенник“; „флагъ“ – като „пряпорец“; а „герои“ – с характерното за българската езикова традиция „юнаци“. Проличава и стремежът му да използва народна лексика. По-късно установеният руски източник на превода – „Сокращенный Робинзон: Книжка для детей“ (1843) – потвърждава и допълва наблюденията на Минкова, без да променя основните ѝ изводи относно характера на Йоаким-Груевия превод. Съпоставката между двата показва, че българският текст следва структурата на руското издание, включително неговия съкратен характер, което поставя в нова светлина възрожденските критики към съкратените версии на романа (вж. Пилева, 2018, с. 86). В този контекст твърдението на Минкова, че противопоставянето между Нешо Бончев (Bonchev, 1873, pp. 3 – 13) и Ст. Бобчев (Bobchev, 1874, p. 156) за това каква литература трябва да се превежда, е принципно, а не лично, намира допълнително потвърждение и още по-ясно разкрива различните представи за функциите на превода във възрожденската културна среда (Minkova, 1990, p. 69).

Така историята на българските преводи на „Робинзон Крузо“ се превръща в своеобразен модел, чрез който Минкова реконструира формирането на българския литературен език, развитието на преводаческите стратегии и хоризонта на читателските очаквания през Възраждането. Кулминация на този процес изследователката открива в превода на Петко Р. Славейков. Според нея този превод (1869) е най-четивният от първите варианти на романа. Робинзоновската тема е сведена предимно до предметния свят – описанията на действията на героя на острова, към които са прибавени нравоучителни елементи; езикът е „жив, сочен“, а в използването на народно-разговорна лексика той надминава останалите (Minkova, 1990, p. 68). Сред характерните примери за това са: „една мяра брашно“; „обръгнаха“; „млинове“; „сиренарница“; „користи“; „вонеше, та ся не задъхваше татък“ и др. Подобна лексика придава естественост на речта на героя и доближава текста до езиковия опит на възрожденския читател. Обръщения като „Мале, мила мале!“ засилват усещането, че преводът е адресиран към българската културна среда. С това сравнение Минкова всъщност очертава две различни стратегии в развитието на възрожденския превод – активното езиково новаторство при Богоров и постепенното съобразяване с вече формиращата се книжовна норма при Славейков (Minkova, 1990, p. 68). Анализът на различните преводи показва, че за нея историята на „Робинзон Крузо“ в България е не просто история на един превеждан роман, а история на формирането на българския литературен език, на преводаческите стратегии и на читателския хоризонт през Възраждането.

Заключение

Проследените изследвания показват, че силата на научния подход на Лиляна Минкова не се изчерпва с богатството на фактическия материал, а се проявява в способността ѝ да съчетава литературната история с езикознанието, философията, компаративистиката и социологията на литературата. Посветени предимно на френски и славянски преводи, от каквито езици превежда и самата тя, трудовете ѝ обръщат специално внимание на детайлите и фактологията. Неслучайно Анна Алексиева определя методологията ѝ като „образцов фактосъбирачески позитивизъм“ с емоционално отношение към обекта на изследване (Aleksieva, 2022). Но в същото време, Минкова се вглежда критично в процесите и събитията, полемизира въпроси на транслатологията и компаративистиката, защитава тезите и идеите си. Особено ценна е готовността ѝ да ревизира собствените си изводи, когато новите факти налагат това и тази научна почтеност превръща нейните изследвания в трайна основа за следващите поколения литературни историци. Показателен за нейното разбиране за художествения превод е следният пасаж:

В лоното на Възраждането зреят условията за онзи равностоен живот, който се утвърждава в десетилетията след Освобождението. Необходимото за него: езикови средства, позволяващи да се пресъздава стилистичната единица със стилистична единица, натрупан литературен опит, стремеж, вече осъществим, да се създават на български текстове, които носят във възможна степен художествените отлики на оригинала – всичко това са започнали да създават преводачите от Възраждането и заслугите им за изграждането на същински литературен живот не могат да бъдат надценени (Minkova, 1991, p. 245).

Тези думи могат да се възприемат и като своеобразен синтез на собствената ѝ изследователска програма. Както възрожденските преводачи създават предпоставките за модерния български литературен живот, така и изследванията на Лиляна Минкова създават нов модел за неговото литературноисторическо осмисляне. Научното и преводаческото ѝ творчество не съществуват като две самостоятелни сфери. Между теорията и практиката на превода се осъществява непрекъснат обмен, при който преводаческият опит насочва литературноисторическите наблюдения, а научните изследвания задълбочават разбирането за художествения превод. Именно в това взаимно проникване между теория и практика се състои един от най-съществените приноси на Лиляна Минкова към българското преводазнание и литературна история.

Благодарности и финансиране

Статията е подготвена по проект № 80-10-58 на НИС към СУ от 06.04.2026 г.

БЕЛЕЖКИ

1. Минкова има множество изследвания върху украинската литература, вкл. на автори като Тарас Шевченко, Марко Вовчок и др., както и на приноса на Осип Бодянский за развитието на украинската култура (вж. Дамянова 2022).
2. До 2022 г. има десет издания на превода на Л. Минкова на „Майстора и Маргарита“, първото от които е от 1868 г.
3. Минкова установява, че в българската преводна литература навлизат произведения от всички основни течения на Просвещението – класицизъм, сантиментализъм и просвещенски реализъм, често в преходни и смесени форми. Според нея „френската литература има водещо място при навлизането у нас на т.нар. популярна литература“, като времевата дистанция между написването и превеждането на тези произведения е значително по-малка, отколкото при преводите на просвещенската литература (Minkova, 1982, р. 48, 55). Сред факторите за това Минкова откроява и дейността на френските училища в Османската империя, които са били достъпни и за български ученици.
4. Вж. Университетски архив НБУ, ф. 16 (необработен), Минкова, Л. „Западноевропейската проза в преводната литература на Българското възраждане“, 1991, копие 2 (без бележки след увода). Благодаря на директора на Архива Иван Звънчаров за достъпа до документите на Л. Минкова, както и за съдействието за намиране на недостъпния сборник на СБП от 1987 г. в българската библиотечна система.
5. Вж.: Минкова, Л. Идилията и идиличното във Възрожденската преводна проза – Саломон Геснер. – В: Професор Константин Гълъбов, основател на българската германистика. София, 1993, с. 135 – 149; Минкова, Л. Възрожденска дидактика и Робинзонади. Литературна мисъл, г. 34, 1990, № 8, 58 – 69; Минкова, Л. Куцийт дявол от Ален-Ръоне Лъосаж – пропусната или подранила възможност във възрожденската преводна проза. В: Човек и време. Сборник с научни изследвания в памет на Сабина Беляева. Съст. Р. Дамянова, Е. Трайкова. София, 1997, с. 311 – 323; Минкова, Л. Реално и нереално присъствие (Жорж Санд в преводната проза на Възраждането). Литературна мисъл, г. 31, 1987, № 10, с. 76 – 83; Минкова, Л. Този толкова желан, толкова опасен роман. Литературна мисъл, г. 35, 1991, № 10, с. 60 – 95; Минкова, Л. Педагогически идеи на немското просвещение в преводната книжнина на Българското Възраждане. Нравоучение за децата от Йоахим Хайнрих Кампе. Педагогика, II, 6, 1992, с. 78 – 85; Минкова, Л. Романтизъм в преводната проза на Българското възраждане (Атала и приключенията на последния абенсьораж от Франсоа-Ръоне Шатобриан). Славянска филология, Т. 21, 1993, с. 142 – 148.
6. Сред тях са „В навечерието на Просвещението – Франсоа Салиняк дьо ла Мот Фенелон и романа му Приключенията на Телемах“ и „Още една островна идилия – Павел и Виргиния от Бернарден дьо Сен Пиер“.

7. Базирайки се на изследването на Райнхард Стах (Stach 1970), Л. Минкова представя подробно принципите, от които се е водил Кампе за преработката на романа за Робинзон, и посочва разликите с оригинала,
8. Попович превежда пълната версия на Кампе с диалоговата структура – баща разказва на децата си историята, която след това разискват заедно. Двата ръкописни тома се съхраняват в Ръкописния отдел на НБ „Св. св. Кирил и Методий“ (№ 388, 389 от 1857 г.)
9. Още по въпроса за езика, от който е възможно да е превеждал Богоров, вж. Пилева 2018, 80 – 82.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексиева, А. (2022). За изследователския подход на Лиляна Минкова и книгата ѝ „Захари Княжески – един от първите“. *Дзяло*, X(24). https://www.abcdar.com/magazine/XXIV/Dzl_2022_br24_03a_Anna_Aleksieva_Za_izsledovatelския_podhod_na_Liliana_Minkova.pdf ISSN 1314-9067
- Аретов, Н. (2000). Даниел Дефо. В: *Преводна рецепция на европейска литература в България. Английска литература*. Съст. А. Шурбанов, В. Трендафилов. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, с. 73 – 81. ISBN 954-430-714
- Бобчев, С. (1874). Нашата книжнина. *Читалище*, 4(5), 156.
- Бончев, Н. (1873). Класичните европейски писатели на български език и ползата от съчиненията им. *Периодическо списание*, (7 – 8), 3 – 13.
- Дамянова, Р. (2022). Лиляна Минкова за руско-българските връзки през българското Възраждане. *Дзяло*, X(24). https://www.abcdar.com/magazine/XXIV/Dzl_2022_br24_02_Rumiana_Damianova_LM_za_rusko_bg_bruzki_prez_Vuzrajdaneto.pdf ISSN 1314-9067.
- Минкова, Л. (1987). Преводачът през Възраждането и неговият читател. В: *Преводът и родният език: Материали от теоретичната конференция с международно участие, София, 13 – 14 май 1986 г. Съюз на преводачите в България*. София.
- Минкова, Л. (1990). Възрожденска дидактика и Робинзониади. *Литературна мисъл*, 8, 58 – 69. ISSN 0324-0495.
- Минкова, Л. (1982). Някои въпроси на преводната литература през Възраждането. *Сравнително литературознание*, 2, 48 – 59. ISSN 0205-0390.
- Минкова, Л. (1993). Романтизмът в преводната литература на Българското възраждане. *Славянска филология*, 21, 142 – 148. ISBN 954-430-192-5.
- Пилева, М. (2018). *Бунт, надежда, изкупление: англезичните преводи от българския XIX век*. София: Кралица МАБ. ISBN 978-954-533-168-8.

- Русев, Р. (1978). Проникване на английската литература в България през XIX и първата половина на XX в. В: *Проблеми на сравнителното литературознание*. София: БАН, 192 – 207.
- Стоянов, М. (1957 – 1959). *Българска възрожденска книжнина: аналитичен репертоар на български книги и периодични издания 1806 – 1878*. София: Наука и изкуство.
- Филипов, В. (2004). *Проникване на английската и американската книжнина в България през Възраждането*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. ISBN 954-07-1642-X

АРХИВИ

- НБУ – Университетски архив, ф. 16 (необработен), Минкова, Л. „Западно-европейската проза в преводната литература на Българското възраждане“, 1991, копие 2 (без бележки след увода).
- НБКМ – Ръкописен отдел на НБ „Св. св. Кирил и Методий“, 1841. „Младаго Робинсона случаи сочинени убо на германски език преведени же на простогречески от Константина Димитриева Бела нине же от гречески на болгарски преведени от Райна Поповича и в ползу юношества на свят издани в две части“. Ръкописи № 388, 389 от 1857 г.

REFERENCES

- Aleksieva, A. (2022). Za izsledovatelskiya podhod na Lilyana Minkova i knigata ѝ „Zahari Knyazheski – edin ot parvite“. *Dzyalo*, X(24). https://www.abcdar.com/magazine/XXIV/Dzl_2022_br24_03a_Anna_Aleksieva_Za_izsledovatelskia_podhod_na_Liliana_Minkova.pdf ISSN 1314-9067.
- Aretov, N. (2000). Daniel Defoe. Daniel Defoe. V: *Prevodna retseptsiya na evropeyska literatura v Balgaria. Angliyska literatura*. Sast. A. Shurbanov, V. Trendafilov. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, 73 – 81. ISVN 954-430-714.
- Bassnett, S. (1980). *Translation Studies*. London: Methuen. ISBN 0416728707.
- Bobchev, S. (1874). Nashata knizhnina. *Chitalishte*, 4(5), 156.
- Bonchev, N. (1873). Klasichnite evropeyski pisateli na balgarski ezik i polzata ot sacheninyata im. *Periodichesko spisanie*, (7 – 8), 3 – 13.
- Damyanova, R. (2022). Lilyana Minkova za rusko-balgarskite vrazki prez balgarskoto Vazrazhdane. *Dzyalo*, X(24). https://www.abcdar.com/magazine/XXIV/Dzl_2022_br24_02_Rumiana_Damianova_LM_za_rusko_bg_bruzki_prez_Vuzrajdaneto.pdf ISSN 1314-9067.
- Filipov, V. (2004). *Pronikvane na angliyskata i amerikanskata knizhnina v Balgaria prez Vazrazhdaneto*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“. ISVN 954-07-1642-X.

- Lalewicz, J. (1985). *Socjologia komunikacji literackiej. Tom 3. Problemy kultury literackiej*. Ossolińskich. ISSN 0209-150X.
- Lefevere, A. (1992). *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. London: Routledge. ISBN 0415076994.
- Minkova, L. (1982). Nyakoi vaprosi na prevodnata literatura prez Vazrazhdaneto. *Sravnitelno literaturoznanie*, 2, 48 – 59. ISSN 0205-0390.
- Minkova, L. (1987). Prevodachat prez Vazrazhdaneto i negoviyat chitatel. V: *Prevodat i rodniyat ezik: Materiali ot teoretichnata konferentsiya s mezhduнародно uchastie*. Sofia, 13 – 14 may 1986 g. Sayuz na prevodachite v Balgaria. Sofia.
- Minkova, L. (1993). Romantizmat v prevodnata literatura na Balgarskoto vazrazhdane. *Slavyanska filologiya*, 21, 142 – 148. ISBN 954-430-192-5.
- Minkova, L. (1990). Vazrozhdenska didaktika i Robinzoniadi. *Literaturna misal*, 8, 58 – 69. ISSN 0324-0495.
- Pileva, M. (2018). *Bunt, nadezhda, izkuplenie: angloezichnite prevodi ot balgarskiya XIX vek*. Sofia: Kralitsa MAB. ISVN 978-954-533-168-8.
- Rusev, R. 1978. Pronikvane na angliyskata literatura v Balgaria prez XIX i parvata polovina na XX v. V: *Problemi na sravnitelното literaturoznanie*. Sofia: BAN, 192 – 207.
- Stach, R. (1970). *Robinson der Jüngere als pädagogisch-didaktisches Modell des philanthropischen Erziehungsdenkens*. Wuppertal: A. Henn Verlag.
- Stoyanov, M. (1957 – 1959). *Balgarska vazrozhdenska knizhnina: analitichen repertoar na balgarski knigi i periodichni izdaniya 1806 – 1878*. Sofia: Nauka i izkustvo.

ARCHIVES

- NBU – Universitetski arhiv, f. 16 (neobraboten), Minkova, L. „Zapadnoevropeyskata proza v prevodnata literatura na Balgarskoto vazrazhdane“, 1991, kopie 2 (bez belezhki sled uvoda).
- NBKM – Rakopisen otdel na NB „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 1841. „Mladago Robinsona sluchai sochineni ubo na germanski yazik prevedeni zhe na prostogrecheski ot Konstandina Dimitrieva Bela nine zhe ot grecheski na bolgarski prevedeni ot Rayna Popovicha i v polzu yunoshstva na svyat izdani v dve chasti“. Rakopisi № 388, 389 ot 1857 g.

Acknowledgements & Funding

This article was prepared as part of Project No. 80-10-58 of the NIS at Sofia University, dated April 6, 2026.

TRANSLATION BETWEEN THEORY AND PRACTICE IN THE SCHOLARLY WORK OF LILYANA MINKOVA

Abstract. The article examines Lilyana Minkova's scholarly contribution to the study of translation literature during the Bulgarian National Revival, with particular emphasis on the relationship between translation theory and translation practice. Her scholarly work extends beyond the boundaries of literary historiography and addresses a number of issues that are today associated with the understanding of translation as a process of cultural mediation. Particular attention is paid to her studies of the Bulgarian reception of Daniel Defoe's *Robinson Crusoe*, in which she reconstructs the development of translation strategies, adaptation practices, and readers' expectations during the Bulgarian Revival. The article also discusses her analysis of the linguistic features of the early Bulgarian translations of the novel, highlighting her meticulous archival research and critical reassessment of established scholarly views. Finally, the article demonstrates that, in Minkova's scholarly work, the theoretical reflection on translation and her own translation practice develop as complementary dimensions of a coherent conception of literary translation.

Keywords: Lilyana Minkova; Bulgarian National Revival; translation studies; Robinson Crusoe; reception; cultural mediation

✉ **Dr. Maria Pileva, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-3082-5797

WoS Researcher ID: PJA-5252-2026

Institute for Literature – Bulgarian Academy of Sciences
Sofia, Bulgaria

E-mail: marywinny@abv.bg